

Mürcie

İslamiyet'in ilk dönemlerinde Kur'an ve sünnet ışığı altında dinî konuları yorumlamanın neticesinde, dini anlayış farklılıklarından doğan bir takım ayrılıklar, ihtilaflar vukû bulmuştur. Gerek fikrî, itikadî, gerekse siyasî bazda vukûa gelen bu ihtilafların akabinde mezhepler, fırkalar zuhur etmiştir.

Hanefî, Şafî gibi fikhî mezheplerin yanında, Mutezile, Cebriye, Mücessime, Haricilik gibi itikadî ve siyasî olan fırkalar ortaya çıkmıştır. Bu fırkalardan biri de ilk dönemlerde ortaya çıkan fitnelerin doğurduğu Mürcie fırkasıdır.

Mürcie, kelime anlamı itibariyle "ırca' edenler" demektir. İrca' kelimesi iki ayrı manaya gelmektedir. Bunlardan birincisi, "geri bırakmak ve mühlet vermek", ikincisi ise "ümid vermek, ümide düşürmek" manasındadır. Terim olarak ifade edecek olursak; irca' kelimesi, büyük günah sahibi hakkındaki hükmü ahiret gününe bırakmak manasındadır. Onun cennet ehlinden veya cehennem ehlinden olup olmadığına ise bu dünyada karar verilmez.

Mürcie fırkasının ilk tohumları Hz. Osman'ın son devirlerinde ekilmiştir. Hz. Osman'ın hakimiyeti, valilerin idaresi hakkında sözler çoğalıp, İslam âleminin her tarafında dedikodular artıp, nihayet Hz. Osman'ın şehit edilmesiyle İslam'da yara açılınca, Ashabdan bir kısmı bu hususta sükûtu ihtiyar ettiler ve Müslümanları birbirine tutuşturan bu fitneye iştirak etmekten çekindiler. Tavırlarına dayanak olarak da sahabeden Ebu Bekre'nin rivayet ettiği şu hadiseyi gösterdiler: "Hz. Peygamber, 'ileride bir takım fitneler kopacak, o zamanda oturan, yürüyenden daha hayırlıdır, yürüyen koşandan daha hayırlıdır. Bu fitneler koptuğu zaman kimin devesi, koyunu varsa ona baksın, kimin arazisi varsa ona sarılsın' dedi. Bunun üzerine bir adam sordu: 'Yâ Resûlullah devesi, koyunu arazisi olmayan ne yapsın?' Hz. Peygamber: 'Kılıcını eline alsın, onun keskin yüzünü bir taşla ezsin, sonra eğer kurtulabilirse kurtulsun.'"1 İşte bu grup, Hz. Osman zamanında ortaya çıkan ve onun katledilmesiyle sonuçlanan fitnelere bulaşmaktan çekindi. Fakat bu fitnenin sonuçları Hz. Ali zamanına kadar uzayınca, onlar da bu türlü çekimsiz davranmaya devam ettiler ve hatta mü'minlerin emiri Hz. Ali ile Muaviye arasında cereyan eden savaşlar hakkındaki görüş ve kanaatlerini söylemek istemediler, hangi tarafın haklı olduğu konusunda da kesin bir hükme varmaksızın, kararı te'cil edip, durumlarını Allah'a bıraktılar.2

Müslümanlar arasında ihtilaflar şiddetlenince, bu ihtilafların sebeplerine ve sonuçlarına dair hükümler verme, kanaat ortaya koyma fiilleri de artarak devam etmiş ve üstelik bunlara bir de büyük günah işleyeninin durumu ile ilgili ihtilaf eklenmiştir. Bu gidişat, bir kısım ashabın değer verdiği "ırca'" metodunu benimseyen bir grubun zuhuruyla neticelendi. Nitekim, sözkonusu grup, irca' metodu gereği "kebire" işleyenler hakkındaki hükmün, "Gaybları en iyi bilen Allah'a havale edileceğini kabul etmişlerdir. Yine bu tavrın gereği olarak hem siyasî ihtilaflar hakkında, hem de günah işleyeninin durumu hakkında kanaat belirtmekten çekinmişlerdir.3

Görüşleri

Yukarıda genel hatlarıyla ifade etmeye çalıştığımız Mürcie fırkası, fikirlerine dayanak olarak Hz. Peygamber'in yukarıda zikrettiğimiz hadisini göstermişlerdir. Ancak daha sonraki dönemlerde fırkaların çeşitlenmesiyle birlikte, Mürcie fırkasının menfî yönde bir ilerleme katettiğini görmekteyiz.

Mürcie'nin, ilk dönemlerde ihtilafa düşmemek ve bazı günahların affedilebileceği ve suçlarının iyiliğe çevrilebileceği ümidiyle, kebire işleyen hakkındaki hükmü kıyamet gününe bırakmak şeklinde takip ettikleri yol, şüphesiz sağlam ve doğru bir yoldur. Buna karşın ilk Mürcie'nin halefleri, kebire işleyen hakkında tayin olunmuş bu selb (olumsuzlukla ilgili) kanaatle iktifâ etmeyip, bu konuda verilmiş hükmü aşarak, imanla beraber günahın da bir zarar vermeyeceğini kabule gitmişlerdir. Bu konuda demişlerdir ki, "İman; ikrar, tasdik, itikad ve marifetten ibarettir. Bu hakikatler mevcut olmakla birlikte masiyet imana bir zarar vermez. Ayrıca iman amelden ayrı bir şeydir." Bu türlü düşünenlerden, imanın kalb ile inanmaktan ibaret olduğunu iddia edecek kadar ileri gidenler, ifrat ve tefrite düşmüşlerdir. Öyle ki, bunlar meseleyi; "Eğer biri çıksa da küfrü diliyle açıklasa, putlara tapsa veya İslâm diyarında Yahudilik ve Hıristiyanlığa sarılsa, yine İslam diyarında teslis'i ortaya koysa ve üstelik bu halde iken ölse, Allah katında tamamen kâmil bir imana sahip mü'mindir, cennet ehliendir." diyecek kadar ileri götürmüşlerdir. Hatta bu kadarla kalmamış, onlardan bir kısmı şu iddiada da bulunmuştur: "Biri kalkıp, 'ben Allah'ın domuz eti yemeyi haram kıldığını biliyorum, fakat O'nun haram kıldığı domuzun, şu bildiğimiz koyun mu yoksa başka bir hayvan mı olduğunu bilmiyorum' dese yine bu kimse mü'mindir."

Bundan anlaşılana ise; onların ameli imâna bağlamak ve eğer kişi sâlih ise cennete, değilse cehenneme girmek mes'elesinde imânı tercih etmek suretiyle ameli küçümsedikleri ve böylece de haddi aştıkları, bunun da menfî bir günah olduğu gerçeğidir. Diğer taraftan onlar, imânın aslını da basit görerek hakikatini tahrif etmişler ve çürütücü delillerin muhalefetine rağmen imânı, kalbin mücerred bir anlayışı, iz'ânı saydılar.⁴

Biraz önce temas ettiğimiz gibi, Hz. Osman'ın şehit edilmesinden sonra zuhur eden çeşitli fırkalarla birlikte, bu dönemden sonra Cemel, Sıffîn savaşları sonucunda ölen ve öldürenler hakkındaki hüküm, mürtekb-i kebire yani büyük günah işleyen kişinin durumu veya kader problemi gibi ümmette bir takım ciddî kelamî problemler ortaya çıkmıştır. Bu problemlerin çözülmesi hengâmında ise fırkalar arasında münakaşalar olmuş ve neticede her fırka kendi görüşlerini tatbik için arkasına siyasî desteği almaya çalışmıştır.

Hilafet meselesiyle birlikte münakaşalar daha da alevlenmeye başlamıştır. Mevcut yönetimin hilafetini meşrulaştırmak için kendilerine yakın bulduğu fırkaları desteklemesi, diğerlerini ise baskı altına alması, olayı siyasî boyuta kaydirmiştir. Nitekim Emeviler, kendi hilafetini meşrulaştırmak için bir dönem Mu'tezile'yi ve aynı zamanda Mürcie'yi desteklemiş, Cebriye, Kaderiye gibi fırkalara karşı istibdat uygulamıştır. Bu gibi istibdatlar, neticede âlimlerin de bir baskıya maruz kalması sonucunu doğurmuştur. Farklı fırkalara mensup âlimlerin görüşlerini özgür olarak ifade edememesi, ifade edenlerin ise çeşitli cezalara çarptırılması ise ilmî bir istibdatı ortaya çıkarmıştır. Netice itibarıyla istibdat, fırkalar arasında ihtilafların vukua gelmesine, ayrılıkların artmasına, alimlerin dinî konularda görüş beyan ederken İlahî kanunların yanında yönetimin kanunlarını da dikkate almasına, dolayısıyla hakikati ortaya çıkaracak olan serbest fikir çatışmalarına (müsademe-i efkâr) engel olmuştur. Üstad Bediüzzaman Hazretleri de bu fırkaların doğuşunda en önemli etkenlerden birinin siyasî istibdat ve onun neticesinde doğan ilmî istibdat olduğunu, şu ifadeleriyle ortaya koymuştur: "Sefâlet derelerinin esfel-i sâfilînine insanı tekerlendiren ve âlem-i İslâmiyet'i zillet ve sefâlete düşürttüren ve aĝrâz ve husûmeti uyandıran ve İslâmiyet'i zehirlendiren, hatta her şeye sirâyet ile zehrini atan, o derece ihtilâfâtı beyne'l-İslâm îkâ edip, Mûtezile, Cebriye, Mürcie gibi dalâlet fırkalarını tevliid eden, istibdattir.

"Evet, taklidin pederi ve istibdâd-ı siyâsinin veledi olan istibdâd-ı ilmîdir ki, Cebriye, Râfiziye, Mûtezile gibi İslâmiyet'i müşevveş eden fırkaları tevliid etmiştir."⁵

Bir başka yerde ise Üstad Hazretleri, ilim alanında serbestliğin, düşünce ve ifade hürriyetinin elzem olduğunu belirtir ve şöyle devam eder: "Ta ki, efkâr-ı umumiye-i ilmiye feveran ile aĝraz ve enâniyet ve evham ve şübehâtı bel' etsin. Zira her bir âlim kendi fikrini herkese kabul ettirmekle taklit yolunu açmak ve taharri-i hakikatin yolunu seddetmekle bir nev'i istibdâd-ı ilmiye yapıyor. Elhasıl, istibdat gerek idare, gerek ilimde olsun semerât-ı sa'yi istihlâkla istikbale istidbâr ediyör. İdarede kuvvet kanunda olmalı ve ilimde hakta olmalı. Yoksa istibdat hüküm-fermâ olur."⁶

Mürcie'nin İkiye Ayrılması

Mürchie fırkası siyasî ihtilafların artması ve kalamî meselelerin çözümlenememesi nedeniyle, zamanla ikiye ayrılmıştır.

1. Sahabe devrinde ve daha sonra Emeviler zamanında vukua gelen ihtilaflar hakkında hüküm vermekten çekinen, onlar hakkındaki hükmü "gaybı bilen Allah"a bırakan grup,

2. "Allah, küfürden başka her günahı affeder" diyen grup. Bunlara göre imanla beraber, masiyet fayda vermez; küfürle beraber taat fayda vermediği gibi.⁷

Mutezile fırkası, "büyük günah işleyen Cehennemde ebedî kalmaz, günahı kadar azap görür, belki Allah onu affeder" diyenlere Mürchie namı vermişlerdir. Bu nedenle Mutezile, İmam-ı A'zam Ebû Hanife'ye ve talebeleri İmam Yusuf ve İmam Muhammed'e Mürchie demişlerdir. Bu hususta Şehristanî özetle şunları söyler: "Ebu Hanife'ye ve ashabına Ehl-i Sünnet Mürchie'si denir. Kelamcılardan çoğu onu Mürchie arasında sayar. Bunun sebebi şu olsa gerek: O, 'iman kalble tasdiktir, ne artar, ne eksilir,' diyordu. Bundan onun, ameli imandan geri bıraktığını zannettiler, halbuki amel hususunda o kadar titiz davranan Ebu Hanife ameli terkle fetva verir mi? Ona Mürchie denmesi şu yüzden olabilir: O birinci asırda ortaya çıkan Kaderiyye ve Mutezile'ye muhalifti. Mutezile kader mes'alesinde kendisine her muhalif olana Mürchie derdi. Hariciler de böyle yaparlardı. Bu isim ona mutlaka Mutezile ve Hariciler tarafından verilmiş olmalıdır."⁸

Sonuç

İlk dönem İslam coğrafyasında Hz. Peygamber'in vefatıyla birlikte Asr-ı Saadet'ten zaman ve mekan boyutlu uzaklaşıldıkça ve bilhassa hilafetin saltanata dönüşmesi hengâmında bir takım fırkaların zuhur ettiği aşikârdır. Bu fırkaların her birinin temel gayeleri İslamiyet'e hizmettir. Fakat bunlardan bazılarının bid'a ve dalalet yoluna saptıkları da bir gerçektir. Nitekim Üstad Bediüzzaman Hazretleri fitneleri ve ardından ortaya çıkan fırkaları rahmet-i İlahiye'ye bakan vechiyle hikmet açısından değerlendirirken, o dönemi şöyle tasvir eder: "Nasıl ki, baharda dehşetli yağmurlu bir fırtına, her tâife-i nebâtâtın, tohumların, ağaçların istidatlarını tahrik eder, inkişaf ettirir; her biri kendine mahsus çiçek açar, fitrî birer vazife başına geçer. Öyle de, Sahâbe ve Tâbiînün başına gelen fitne dahi çekirdekler hükmündeki muhtelif ayrı ayrı istidatları tahrik edip kamçılardı. 'İslamiyet tehlikededir; yangın var!' diye her tâifeyi korkuttu, İslamiyet'in hıfzına koşturdu. Her biri kendi istidadına göre câmia-i İslamiyet'in kesretli ve muhtelif vazifelerinden bir vazifeyi omzuna aldı, kemâl-i ciddiyetle çalıştı. Bir kısmı hadîslerin muhafazasına, bir kısmı şeriatın muhafazasına, bir kısmı hakâik-i imâniyenin muhafazasına, bir kısmı Kur'ân'ın muhafazasına çalıştı ve hâkezâ, her bir tâife bir hizmete girdi. Vezâif-i İslamiyet'te hummâlı bir surette sa'y ettiler. Muhtelif renklerde çok çiçekler açıldı. Pek geniş olan âlem-i İslâmiyet'in aktârına, o fırtına ile tohumlar atıldı; yarı yeri gülistâna çevirdi. Fakat maatteessüf o güller ve gülistan içinde, ehl-i bid'a fırkalarının dikenleri dahi çıktı."⁹

Asıl maksatları İslâm'a hizmet etmek olan bu fırkaların bazıları, zamanla siyasî mes'eleler yüzünden veya İslâm'ı yozlaştırmaya çalışan bir takım güçlerin etkisiyle dalâlet yoluna sapmışlardır. Nitekim bunun en bâriz örneklerinden biri olan Mürchie fırkası, ilk zamanlar Hariciler ve Şia gibi aşırı görüşleri bulunan fırkaların Müslümanlar arasında uyandırdığı vicdanî rahatsızlığı gidermek maksadıyla arabuluculuğa soyunarak, o dönemdeki ihtilafları giderme gayesi taşıırken; sonraki dönemlerde Allah'ın affının her şeyi kapsadığını, küfür dışında bütün günahları Allah'ın affettiğini iddia edip, ameli kıymetten düşürerek bid'a yoluna sapmıştır. Görünen o ki, ilk Mürçî'lerin ehl-i salah olduğunu söylemek mümkün, fakat daha sonraki Mürçî'lerin fikirlerini İslâm'ın akîdeleri ile bağdaştırmak mümkün gözükmemektedir.

Dipnotlar:

1. Muhammed Ebu Zehra, Ebû Hanife, A.Ü. Basımevi, Ankara 1962, s. 135.
2. Muhammed Ebu Zehra, İslâm'da Siyasî ve İtikadî Mezhepler, Yağmur Yay., s. 167.
3. İslâm'da Siyasî ve İtikadî Mezhepler, s. 168.
4. A.g.e., s. 169.
5. Bediüzzaman Said Nursi, Münâzarât, Yeni Asya Neşriyat, İstanbul 1996, s. 22.
6. Bediüzzaman Said Nursi, İctimaî Reçeteler II, Tenvir Neşriyat, İstanbul 1990, s. 271.
7. Ebû Hanife, s.138.
8. İslâm'da Siyasî ve İtikadî Mezhepler, s. 169.
9. Bediüzzaman Said Nursi, Mektûbât, Yeni Asya Neşriyat, İstanbul 1998, s. 101.